

מגילות

לבתי-הספר

89

חונג'ה נזר

מאת

משה סמילנסקי

יצא על פי הצעת מחלקת החינוך של
ההגהלה הציונית בארץ-ישראל

הוצאת "אמנות", תל-אביב

מְגִלּוֹת
לְבַת־הַסֵּפֶר

חֲנוּכַּת נֵזֶר

מֵאֵת

מֹשֶׁה סְמִילָנְסְקִי

נָצַא עַל פִּי הַקְּעֵת מִחֻלְקַת הַחֲנוּכָה שֶׁל
הַמְּהַקְלָה הַצִּיּוֹנִית בְּאֶרֶץ־יִשְׂרָאֵל
ת"ר"ץ

הוֹצֵאת „אֶמְנוֹת“, תֵּל־אָבִיב

Copyright, 1930, by «Omonut» Company Limited,
Tel-Aviv

קנין במסדקה של הוצאת "אמנות", תל-אביב
קרפס ברפוס "הפועל העציר", תל-אביב

Printed in Palestine

א

אותה שעה ליל שבת היה. ישבתי בחדרי אצל
 שלחני, יושב וקורא בספר חדש. הקריאה לקחה את
 לבי מאד ושקעתי בה כולי. דאגות העבודה לא
 הטרידוני: הלא מחר שבת, יום שכולו מנוחה. פתאם
 החרידני צלצול הפעמון, צלצול מבשר חרדה, חרדת
 פתאם. מה זאת? האם גנבים הקדימו לבוא בתחילת
 הלילה?

קפצתי ממקומי וארוץ אל הדלת. ובו ברגע עצמו
 נפתחה דלתי ברעש לעומתי ואל חדרי פרץ שכני.
 פניו היו חורים.

„השמעת? יריות מעבר להר...“

תפשתי את קנה-הרובה התלוי על הקיר ואת אשפת
 הכדורים וארוץ החוצה. מחדר בעל-הבית הפתוח הגיע
 לאזני קול רשרוש של בגדים. הצצתי לשם ומבמי
 נתקל בעיני שכני החרד, המסתתר בין השמלות אשר
 בפנת החדר.

„ארנבת!“...

ברחוב, על הגבעה, ליד הפעמון, התאספו רבים
מבני המושבה: אנשים, נשים ומף. הצעירים—מקצתם
מזוינים, ובפני כולם חרדה ופחד.

„מה יש? מה קרה?...“

„מעבר להר החול, בדרך יפו, נשמעו יריות...
ואף קול צעקה...“

„נו... למה נעמוד פה? נתחלק לשני מחנות:
המחנה האחד ישאר במושבה, והמחנה השני יעלה
אל ההר... מי ומי ההולכים?“

„אני!“ „אני!“ „כולנו!“, נשמעו קולות בודדים
מכל עבר, וכעשרה אנשים, כולם צעירים, מי במקל,
מי בקנה־רוכה ומי בידיים ריקות, ירדו מעל גבעת
הפעמון אל עבר פני הדרך. מאחורינו נשמעה המולת
האנשים שנשארו עומדים ליד הפעמון, עומדים
ומתוכחים ביניהם.

„מאיזה צד נשמעו הצעקות?“

„מצד הדרך.“

„קול קורא לעזרה?“

„קול בהלה. דומה—קול של ערבים הוא.“

„ערבים? תמיהה!...“

החשנו צעדינו. הלב דופק, דופק בחוקה;
הדמיון עובד עבודתו. מוזר הרגש שאתה מרגיש
ברגעים כעין אלה... אין זה רגש של פחד, אלא מין
הרגשה של יתמות ובדידות בתוך הסביבה הרחבה
והגדולה הזאת, הגדולה עוד יותר בלילה. ונדמה לך
שכולה אויבת לך, נוטרת שנאה לך על אשר תקעת
אהלך בתוכה... ואיזה רגש של גבורה מתעורר בך,
רגש אדם המרגיש את עצמו יחיד כנגד רבים. ומיני
כחות נעלמים וכמוסים מתעוררים ודורשים את תפקידם.
ואתה מתפרץ, מתפרץ והולך לעומת הסכנה הנשקפת לך.

„חברים, הביטו!...“

כולנו עמדנו. כבר הגענו עד רגלי הריהחול. והנה
מן ההר ירדה לקראתנו בצעדים מדודים מין בריה
ענקית.

„מי זה?“ שאלתי ערבית ולחצתי בידי את קנה-
הרובה. עמדה גם „הבריה“ כחמשים צעד ממנו ומעלה:

„מי אתה?“

קול מדבר רוסית... שמע מניה—עברי.

„עברי!...“

קראו בחדוה קול אחד כל חברי, ובעוד רגע
סבבנו כולנו מכל העברים את האיש הזר, נעצנו בו
את עינינו.

„עברים?... מן המושבה?...“ שאל שוב האיש רוסית.
מתוך קולו נשמעה נעימה של ספק. קולו היה קול
עב היוצא מעומק הלב. מבטאו הרוסי— נקי, טפוס.
„עברים אנחנו, עברים!“ ענו אף חברי רוסית.
„מה קול הצעקה וקול היריות אשר שמענו?“

„נבלים!... שנים התנפלו עלי מאחורי, בקשו
לקחת ממני את מלתחתי... כאלו מתוך האדמה צמחו,
שדים ארורים!... אחזתי את האחד בידי, לחצתי,
התחיל מילל כשועל, והשני כונן את אקדחו ויור אחת
ושתים. נבל שכמותו, בקש להפחידני... אחזתי גם בו.“
„ולא הכוך?“

„ינסו נא!... הנה הם מוטלים שניהם בחול,
כפותים...“
„לא ברחו?“

„כשהם כפותים? ינסו נא!...“
כולנו מלאנו שחוק פינו. איזה דבר טוב וחם
התעורר בלבנו למראה זה האיש הענק, העומד

לקראתנו ומספר בדברים פשוטים על מעשי גבורתו.
חזרנו כולנו אתו יחד אל החול אשר בראש ההר.
את שני הערבים מצאנו במקומם, כשהם מפרכסים בחול
ופיהם מלא קללה. חברי הרכינו ראשיהם אל פני הערבים.
„איבראהים!... חי נפשי.“

„ואחיו הצעיר מוחמד!“

קראו הצעוים קול אחד. איבראהים היה אחד
משומרי כרמינו.

„ג'ידה איל תונ'יה בתית גביא מסה!...“ (גבור
האדון, בחיי הנביא משה).

דָּבַר איבראהים בהתפתלו כנחש ופניו גחכו מתוך
חנופה. הוא היה איש בא בימים. ואחיו הצעיר—פניו
חורים וקשים כאבן ועיניו בוערות ומזרות זעם כעיני
חיה רעה.

„ואתה הנך מנוול, בתית גביך מחמד!“ קרא
בזעם אחד מחברי. „שומר כרמינו אתה, אוכל לחמנו,
ועודך פושט על אחינו בדרך?!“—ויך ברגלו את הערבי.
„אל תגע בו! הרי הוא כפות,“ קרא הזר בקול
נזיפה ויאחו בכתפו של חברו. פני הערבי הביעו
רגש הערצה.

„ג'יידה, במיתִי ג'יידה!...“

„מה הוא אומר?“

„מהלל את גבורתך.“

צחוק קל עבר על שפתיו הָעבות של הזר. פתאם
גחן, הסיר את הרצועות אשר קשרו בחזקה את ידיהם
ואת רגליהם של הערבים. הערבי הצעיר קפץ ממקומו,
הביט מסביב בפחד ובחשד, כשועל שנפל בפח, וישא
את רגליו וימלט על נפשו.

„כמה יפה ריצתו!“

קרא הזר בהביטו אחרי הערבי הבורח, עד
שנתעלם מן העין.

והזקן ישב על החול ויקפל את רגליו מתחתיו.
עיניו המלאות ערמומיות, חצין צוחקות וחצין נפתרות,
בדקו בפני כלנו, כאלו חקר ודרש, מה יהיה גורלו
מעכשו.

„איך לא תבוש ולא תכלם, איבראים?...“

שאלתיו בתרעומת.

„רק צחוק עשיתי לך, חוג'ה, במיתִי, רק צחוק...“

והוא חָשְבְנו לגנבים...“

„יודע אנכי את צחוקך זה!“

„אמרתי בלבי: הרי זה חשים, הבה אפתידהו!...“

אולם הוא גידה!“

הערבי הביט אל הזר בעינים מלאות התפעלות. ואף אנכי הבטתי אליו ולא יכולתי לגרוע את עיני ממנו. זה היה בחור צעיר לימים כבן שמונה-עשרה או עשרים. עוד עקבות הילדות על פניו, עוד לא יבש טל השחרות מעל לחייו. פניו חלקים וזכים כפני אשה: בלא סימן שער, בלא חתימת זקן ושפם. עור פניו היה מוצק, כאלו עשוי עשת ברזל. ורענן היה, כאלו רטוב ממל-ליל. וכל גופו הגדול הדומה לתמר והגמיש פלו אומר כח, גבורה. הוד של בחרות. ואור הירח עוד הוסיף חן מיוחד ונסך קסם רב על הבחור-הענק הזה. עיניו השחורות היו נוצצות ברגע שהוא ופניו טובלים בצחוק קל, צחוק נעים ורך.

„היפה היהודי הזה? מה?“

שאלו חברי את איבראהים בקול, שנשמעו בו

מעין נצחון ונקמה בבת-אחת.

„יפה!...“

והערבי הושיט את ידו לזר וישאלהו:

„מה שמך, חוג'ה?“

לקח הלז את ידו ויפתח את שפתיו בצחוק קל.
שתי שורות של שְׁנַיִם-סְפִירִים הלבִּינו מתוכן.
„מה הוא סח?“

„שואל הוא לשמך.“

„שמי: לִזְר.“

„חוג'ה לִזְר? טוב! נכרות ברית שלום בינינו. שב
פה אצלי...“

תרגמנו ללז את חפץ הערבי. צחוק קל ונעים
האיר שוב את פני הזר ושוב נתגלו שניו הלבנות.
אז ישב על הקרקע ליד הערבי ויבקש לחקות אותו
ויקפל אף הוא את רגליו מתחתיו. כלנו ישבנו
מסביב.

„לא תוסיף עוד לפשוט בדרך? האין זאת?“

הערבי בתנו בעיניו והבין כונתו.

„לא!...“

„ובכל זאת נקח אותו אל המושבה ויקבל שם את

ענשו.“ העיר אחד מן החבורה.

„לא, הניחו לו! הוא לא יוסיף עוד לגנוב...“

„לך לך,“ אמרתי לערבי. „אבל הזהר נא לבל

תפול שוב בידי חוג'ה לזר.“

הערבי נפרד מאיש ריבו מתוך חבה יתרה ויעלם
בשדה.

ואנחנו עוד ישבנו על החול ונשאל את אורחנו
לדרכו ולחפצו: רק שלשום בא ליפו, אתמול לן
במושבה הראשונה והיום בא אלינו. רוצה הוא לעבוד
במושבתנו. כלנו הבטנו אליו בחבה. כלנו אהבנוהו
למן הרגע הראשון. ואף הוא הביט אלינו
מתוך רצון.

„היפה מושבתכם?“

„יפה מאד!“

„האמצא בה עבודה?“

„תמצא!“

„מה טוב!“

„נו, אל המושבה, חוג'ה נזר! בני המושבה
ידאנו לנו“.

קמנו ושבנו אל המושבה ושיר התקוה בפינו. גם
חוג'ה נזר עזר לנו וקולו היה עמוק ויפה. ליד המושבה
פגש אותנו כל הקהל. עוד מרחוק שמעתי את קול
שכני, שבקש לו מסתור בין השמלות, כשהוא מתפלסף
ומשמיע דעתו בקול של מומחה לדבר:

„צריכים היו להחלק לשני מחנות ולסובב את
ההר משני העברים...“
נפגשו עיניו בעיני—ונשתתק. פניו הסמיקו.

ב

חוגיה נזר שכר לו דירה בבית אשר ישבתי בו
גם אני. לפי מעמד דירתו וסדר חייו נכר היה שיש
לו די־אמצעים להחיות את נפשו. מיום הראשון לבואו
התחיל לעסוק בעבודה: ימי החורף היו, עונת העבודה
בעצם תקפה. בכל בקר ובקר ראיתיו כשהוא עובר
דרך החצר ליד חלוני והולך אל הפעמון, מקום שם
מתאספים הפועלים. המעדר והסל על שכמו. מביט
הייתי אליו ומתענג על מבנה גופו היפה והחזק כארו.
עברו שבועות אחדים מאז נפגשנו בערב הראשון
ולא זמן המקרה לידי להכנס בדברים עם אורחנו.
אנכי הייתי עסוק מאד בעבודתי: הכשרתי קרקע
לנטיעת כרם חדש וברשותי עבדה חבורה של פועלים.
כל היום, מצאת השמש ועד בואה, הייתי בשדה ובערב
טרוד הייתי בהכנות לעבודת יום מחר. וביום השבת
הלכתי למושבנות הקרובות למיל שם. שמעתי מספרים,

כי הצעיר החדש מצטיין גם בעבודתו כמו בנכורתו. ביום הראשון לעבודתו שלט במעדר כרגיל וכמנוסה. וביום השני בקשו הערבים, חבריו ל"בחר", להוגיע את ה"יהודי". אז הסיר מעליו את חולצתו, הפשיל את שרוליו עד לבית-שחיו והמשיך את "נירו" במהירות ובחריצות, עד כי הערבים אשר מאחריו נשארו ממנו והלאה, ואלה אשר מלפניו כרעו נפלו תחת עבודתם. סוף סוף השליכו את מעדריהם וקפצו מן ה"בחר" חוצה. מני אז העמידהו בעליו בראש ה"בחר" ויוסף על שכרו ויתברך בו. כל השכנים קנאו בבעליו בגלל פועל זה. ובין הערבים יצא שמו לתהלה. שם "תוגיה נור" נתפרסם והערבים דברו בו ביראת הכבוד.

מדי הפגשו אתי ברחוב או בחצר, היה מתעכב רגע, מברכני לשלום בלשונו הרוסית המפוסית—הוא לא ידע לבטא אף מלה יהודית אחת—ועל פניו הטובים, הצעירים והרעננים, רחף צחוק קל של רצון. אנכי ברכתיו תמיד בחבה יתרה, ואף על פניו הייתי מכיר אותה שעה הבעה של חבה וכמעט של הערצה, ולא ידעתי על מה זה ובשביל מה. פעמים אחדות השגחתי בו כשהוא עובר ליד חלוני, ונדמה לי,

שרוצה הוא להכנס אלי ואינו מוצא את לבו. וחפצתי
מאד לבוא אתו בדברים, להתקרב אליו מעט, אבל
דחיתי את הדבר מיום ליום.

באחת השבתות נתך מטר סוחף ולא יכולתי ללכת
אל המושבות הקרובות, כדרכי תמיד, ואשאר בחדרי,
כי גם לצאת אל המושבה לא יכולתי מחמת גשמים.
כשעה לפני הצהרים שמעתי קול דפיקה בדלתי,
דפיקה קלה וחלשה, כזו של איש, המפקפק ואינו
מחליט בנפשו: לדפוק או לחדול?

„יבוא!“

הדלת נפתחה ועל הסף נראו פני חוג'ה נזר.

„המותר להכנס אל אדוני?“

„בבקשה ממך!“

שמחתי עליו ברגע הזה באמת. הוא הכיר בשמחתי.

פניו האירו מתוך רצון.

„חפצתי זה כבר להכנס אליו. אבל חושש הייתי

שמה אפריעהו...“

לחצתי את ידו הרחבה ואושיבהו על הכסא השני
ממולי ואביט אליו בחבה. לבי נתמלא רגש טוב, רגש
של שמחה. מה טוב ומה נעים להביט אל הפנים

האלו המלאים חיים, המלאים נוער ויופי ועלומים
רעננים. כששָׁתַק, היו פניו המארכים קשים וכמעט
אכזריים, אבל כשדבר, וביחוד כשצחק, נשתפך על
פניו מלא חפנים מטוב לבו.

„באיזה מקומות גדלים ענקים אלה, חביבי?“
הצחוק הקל שרָחַף על שפתיו התרחב, התפשט
על כל פניו.

„על גדות הוולגה; מסמרה אנכי.“

„היפה הוא נהר הוולגה שלכם?“

פניו האירו באור רב של אושר. לשונו, אשר
דברה בכבדות, כאלו הותרה מאסוריה. בלשון קלה,
שוטפת ונמלצת התחיל לספר לי על יפי הוולגה: מה
רחב הנהר, מה בהירים וכבירים מימיו — נְהַרְרִים!...
יש אשר לא תתפוס העין את עבר־הנהר השני. ישבתי
ואשמע את דבריו המלאים התפעלות, והתענגתי על
רגשות לבו הטובים והיפים, הנשמעים מתוך דבריו.
ופתאם עלתה על לבי מחשבה: מה עושה כאן זה,
המדבר על הוולגה כאוהב המדבר על אהובת־לבו?
זה, אשר לשונו הרוסית ומבטאו הטפוסי בהדגשת

ה"ם" מלאים רוח העם הרוסי וריח השדות הרחבים
והיערות העבתיים אשר לו?...

הוא ראה שאני מסתכל בו.

"למה יסתכל בי אדוני ככה?..."

"האגיד לך את כל אשר עם לבבי?"

"יגיד, בי ידידי!"

"מה הביאהו לכאן?..."

הוא האדים כולו, פניו זעפו ונעשו קשים ואכזרים,
כמו שהיו קודם לכן, בשעת שתיקתו.

"החושד אדוני בי, שאינני יהודי?..."

"חא, חא, חא! בזה איני מטיל שום ספק... אבל
כלום אין יהודים בעולם שאין להם כלום מן היהדות?"
פניו התקדרו ואור עיניו החשיך.

"הצדק אתו. גם אני יש לי מעט מאד מן היהדות."
הוא נשתתק שעה קלה. אחר-כך פתח ואמר:

"אבל אוהב אני את ארצנו..."

"מי ספר לך על ארצנו? אבותיך?"

"אבותי? לא!... אבי מתבולל הוא... ואמי..."
הוא הפסיק פתאם דבורו ונעץ בי את שתי עיניו
הגדולות, השחורות, עיני ילד תמים, וכאלו שאֵלני:

המותר לספר לך הכל?... ואחרי פקפוק קל החליט ואמר:
„אמי לא היתה יהודית... מתה בעודני ילד...“
ושוב הפסיק דבורו ונשתתק. שתקתי גם אנכי.
בחדר נשמע רק קול דפיקת לבותינו. איזה גל גדול
של רגשות עמוקים עבר את לבי ברגע ההוא. ידעתי
והרגשתי: בשעה זו מחגלה לנגד עיני אחת מתעלומותיה
הנפלאות של נפש האדם. זה האיש הזר, היושב
לקראתי, נעשה לי פתאם קרוב קרבת־נפש ובכליון
עינים חכיתי להמשך דבריו.

ושוב הפנה אלי את פניו, ושוב הביטו בי שתי
עיניו, עיני הילד התמים, הביטו ושאלו: האוסף
לדבר?... מבטי אמץ את לבו, ויוסף:

„ידעתי תמיד שיהודי אנכי... אבי לא הסתיר
ממני את הדבר. אבל לא ידעתי מאומה מעברו של
עמנו. ומה שידעתי היה מעורפל ומטושטש ביותר. לא
ידעתי מאומה מן היהדות ואף את הביבליה לא ידעתי.
רק לפני שנתיים, בהיותי בן שמונה־עשרה, נודמנה
לידי הביבליה בפעם הראשונה. קראתי בה, והקריאה
לקחה את כל לבי. קראתי וארגיש, כי איזה דבר
כביר קם והתעורר בתוך לבי. וארגיש בלבי פתאם

אהבה אל הכרמל, אל הירדן... כאלו קרוב אני אליהם...
רוח של גאווה התעורר בי ואתגאה כי לנו הם, לי
ולעמי. נאהב את הירדן יותר מן הוולגה. כמה יפה
היא מלה זו: יִרְדְּנִי!... כמה נאה צלצולה! ואז
ספרתי לאבי. אבי צחק לי. ויחר לי עד מות: לצחוק
מה זו עושה?... ואריב עמו בחזקה ולא יכולתי דַּבְּרוּ
לשלום. ואחליט בלבי: אראה את הארץ, ארץ אבותי!
ואת החלטתי זאת קימתי. אבי התקומם לחפצי
בכל תוקף. אבל לא יכול לי. קמתי והודעתי: לא אכנס
אל האוניברסיטה עד אם אראה תחלה את הארץ.
ורק באניה ספרו לי האופיצרים על התנועה הציונית,
על המושבות. וחפצתי לראות קודם את המושבות.
שוב נשתתק ויבט אלי בעיניו הטובות. אחרי
רגע הוסיף:

„אהבתי את הארץ עוד יותר אחרי אשר ראיתיה.
לא אעזוב עוד את הארץ ולא אלך מזה! רוצה אני
להשאר פה כל ימי ולהיות יהודי כמוכם, ככלכם.
וכבר כתבתי לאבי...”

קמתי ממקומי כולי נרגש. לחצתי בכל כחי את
ידו הרחבה של חברי החדש.

„תודה לך, חביבי, על התגלות לבך. נהיה ידידים.“
פניו נתמלאו אורה ואושר. וילחץ בחזקה את ידי
אף הוא.

„אוי!... אל נא באפך, חביבי!“
צעקתי מכאב. פניו הרחבים נבוכו ואדמו.
„לא חפצתי...“
„אין דבר, לא אמות!“

הבטתי אליו ואתפלא לגובה-קומתו. משכמו ומעלה
היה גבוה ממני, גבוה הרבה. וארגיש את עצמי כה
חלש לעומתו, כנער בפני גדול ממנו.
„המותר לי להכנס אל אדוני לפעמים?“
„אנכי אשמח לך בכל פעם!“
הוא הביט אלי מתוך רצון ותודה אין סוף.

ג

באותו יום, לפנות ערב נשמעה שוב אותה הדפיקה
הרפה בדלתי, ואדע: חוגיה נזר הוא.
„יבוא!“
נכנס. פניו כפני אשם. עיניו הטובות מביטות בי
מבט מתחמא.

„האם לא אפריעך?“
„חלילה, חביבי! שב נא.“
ישב. העמיד בי את שתי עיניו השחורות, העמוקות
והטובות. רגעים אחדים שתק.
„ידידי...“ פתח בדבור ומיד נשתתק והאדים כלו.
„מה יש?“
„תפצתי לשאלו... עוד מאז הבקר... האמת הדבר?
היודע הוא לכתוב בשפה הביבלית המקורית?“
שאל והוריד את עיניו מתוך מבוכה.
„עברית? כן, כותב אני.“
הרים שוב את עיניו אלי. מבוכתו עברה. מתוך
עיניו הציץ רגש של הפתעה ושל יראת-הכבוד גם
יחד. ומה יפה היה מבטו ברגע הזה: מבט טהור
ותמים כלו, טובל בטל ילדות.
„ידידי... האם בלשון הביבלית כותבים כמו בכל
לשון?“
ספרתי לו על ספרותנו, על הספרות החדשה ועל
התפתחותה בימים האחרונים.
עיניו היו פקוחות לרוחה, והביעו חליפות:
התפעלות, התעוררות, שמחה ואמונה. אמונה עמוקה

וקדושה. פיו פעור למחצה, כאלו בקש לבלוע את
הדברים אשר שמע, ופניו מלאים רוך ועדינות כפני
ילדה.

„גם שירים?“

„כן, גם שירים.“

„יקרא נא לי אחד מהם!“

„אלהים לא חנני כשרון משורר, איני יודע

לתרגם שירים.“

„לא! יקרא נא בשפה המקורית, הביבלית.“

„האם תבין?“

„לא, רוצה אני רק לשמוע את הצלצול.“

קראתי לו מ„מתי מדבר“. הפסקתי באמצע.

הרימותי את מבטי אליו. אז נרתע פתאם ונתעורר.

„מדוע פסק? כה יפה...“

הוספתי לקרוא.

„ידידי... האם תוכל הלשון הביבלית להיות ככל

הלשונות? האם אפשר גם לדבר בה?“

„כן, אפשר גם לדבר בה. פה בארצנו יש רבים

המדברים עברית. בהרבה בתי-ספר מלמדים גם דברי-

מדע בעברית.“

„האמנם?!“

הוא קפץ ממקומו ויאחז בידיו. על פניו רחפה
הבעה של אושר ושל התפעלות.

„וגם ידידי יודע לדבר?“

„אף אני מדבר עברית.“

„ידבר מעט!“

לא ידעתי את נפשי. רגע התעורר בי החפץ לצחוק
לתמימותו ולהתפעלותו של זה האישה-הילד, אבל צחוקי
נדחה מפני רגש חזק ממנו, רגש של הערצה. איזו
קדושה טהורה חופפת על הפנים אשר הביטו בי. אז
דברתי דברים אחדים בעברית. הוא לא הרפני עוד: צריך
הייתי לבאר לו את דברי ולתרגם לו כל מלה ומלה
לבד. ויש שחזר על איזו מלה, שצלצולה מצא חן
בעיניו ביותר. ומה מגוחך היה צלצול המלים העבריות
בפיו! עברית במבטא הסְמָרִי, שאות סמ"ך מודגשת
בו ביותר. לא התאפקתי וצחקתי בקול למבטאו, והוא
נעלב, האדים ובא במבוכה. אבל מיד הבלוג על
מבוכתו ושוב חזר לבטא אתרי מלה במלה.

„ידידי, האוכל לדבר אף אני?“

„תוכל! אם תרצה — תוכל!“

„והמבטא שלי?“

„המבטא? אמנם מבטאך קשה מעט.“

„ידידי, רוצה אני להיות יהודי!“

„הנך יהודי, חביבי! נשמה יהודית יפה, חמה לך...“

מבט מלא תודה היה גמולי. אבל באותו המבט

עצמו היתה גם תערובת של פקפוק: האמנם?...

בערב ההוא הרבה חברי החדש לשבת אצלי.

ובערב ההוא נתקרבו נפשותינו זו לזו ונהיה חברים,

ומני אז והלאה התחיל לבוא אל חדרי מדי יום ביומו.

ערב ערב, כתום העבודה, הייתי שומע את קול

צעדיו מאחורי דלתי, קול צעדי ענק כבדים וזהירים

כאחד. ואחרי הצעדים — קול דפיקה רפה בדלת. ובכל

ערב וערב היינו יושבים שנינו ומדברים. אני מספר

לו, והוא שומע בפה פעור ועינים פקוחות ופנים

מלאים עיון והתפעלות. ובכל ערב למד מפי לדבר

איזו דברים בעברית. ולא על נקלה עלה בידו למודו.

מובטחני, שידו לא עיפה כל-כך מן המעדר, כמו

שעיפה לשונו מן הדבור „הביבלי“... טפות, טפות

גדולות, של זיעה היו יורדות מעל מצחו ומעל פניו.

ופניו הזהירו אותה שעה בוהר של אושר רב, שאין
דוגמתו.

„אנכי אדע לדבר בִּיב... עברית!“

כמה מרץ, כמה בטחון היה בקולו! וברגע הזה
האמנתי, כי אמנם ידע האיש הזה לדבר „ביבלית“.
בטחון כעין זה מפרק הרים ומשבר סלעים. ואמנם:
לא היו ימים מועטים וחברי התחיל פונה אלי בעברית.
ואת חטאי וְחַטָּאי חברי אני מזכיר היום: קנאה גדולה
קנא זה הַסְּמָרִי לדבור העברי יותר מכלנו. וכמה
סבל בעד דבורו! מבטאו הסמרי היה לא־אחת
בעוכריו, וחברי היו ממלאים צחוק פיהם, מקנטרים
אותו ועושים אותו ללעג. והוא עמד בפניהם כסלע
מוצק ולא שם לבו לצחוקם וללעגם. רק פניו היו
נעשים קשים נזעמים.

חברי החדש התקרב אלי יותר ויותר. בכל אשר
הלכתי הלך עמי ובכל אשר עמדתי עמד לידי, ויהי
מקנא לכבודי ומגן בכל עוז על עניני. ויש אשר
מסירותו זו גרמה לי מעין אי־נעימות... הלכתי עמו
ברחוב, והוא שומר על צלי, נדמיתי בעיני עצמי
כתינוק וכחלש לעומת קומתו הענקית. ואולם שמח

הייתי תמיד לקבלו בחדרי. משנכנס אצלי — נכנסה עמו לחדרי רוח קדושה וטהרה, כטוהר לבו של הילד-הענק הזה...

ד

עברו שנתים. חוג'ה נזר התאזרח במושבתנו. בימים הראשונים הרבה אביו להפציר בו כי ישוב לביתו. אבל הבן עמד על דעתו בכל תוקף: אהבתי את הארץ! לבסוף נתרצה גם אביו בעל-כרחו והבטיח לשלוח לו מכסת כסף לקנות נחלה במושבה. כמה מאושר היה חוג'ה נזר ביום ההוא! עם מכתב ההסכמה של אביו התפרץ אל חדרי, בלי לדפוק גם על דלתי: „הוא מסכים!...“

מה רבה היתה שמחתו! שמחה כזאת לא ראיתי מימי. הוא רקד כאיל ולרגעים אחז גם בי לחבקני, וכמעט אשר נחנקתי בין זרועותיו. ומרב שמחה פרצו דמעות מעיניו. דמעות-ילד על פני זה הגבר-הענק! והפנים מלאו קדושה...

„ידידי, בן הארץ אהיה לעולם!“
עיניו השחורות והעמוקות התיזו ניצוצות, ניצוצות

של אורה. וכמה יפה היה ברגעים הללו. כמה יפה
היתה שמחתו.

אמנם גם לפני קבלו הסכמת אביו היתה החלטתו

גמורה:

„אם אבי לא יעזור לי להתאזרח בארץ, ידי
תעזורנה לי,“ אמר לי פעם. ואנכי האמנתי לו. ידעתי,
כי ידיו תוכלנה לעזור לו. חרוץ היה מאין כמוהו
ואוהב עבודה. בשנה הראשונה למד את כל העבודות
על בורין, ובחורף השני נתפרסם למומחה בְּעבודות
הקשות ביותר. רבים בקשו את עבודתו, ויהי מקבל
במושבתנו ובמושבות הקרובות עבודת זמירה והרכבה
בקבלנות והשתכר הרבה. וכמה אהב את העבודה, את
הכרמים, ואת השדה, ואת יפי הטבע! בימי העבודה
היה כלו מזהיר מתוך אושר. עליונותו היתה בוקעת
ועולה מתוך פניו הגלויים, מתוך דבורו, מתוך הלוכו
ומתוך כל תנועותיו.

חוגיה נזר נעשה חביב המושבה. הכל אהבוהו.
בכל מקרה של סכנה היו עיני כל נשואות אליו. אכר
כי חלה—וראו כל בני המושבה את חוגיה נזר דוהר
על סוסו אל המושבה הגדולה הקרובה או אל העיר

להביא רופא. הוא היה הראשון לצאת לקראת רועי הערבים, הפושטים בלילות על הכרמים, הראשון — לצלצול-החרדה של הפעמון. וכמה גבורה וכמה מסירות-נפש היה מראה בכל פעם!

וגם הערבים אהבוהו על גבורתו, על למדו במהרה לדבר ערבית צָחָה, על ידעו לרכוב על סוס דוהר כאחד מהם. ולא אחת ולא שתיים יצא להתחרות עם בחורי הערבים במרוץ-הסוסים. ברכבו היה לבוש כאחד מהם: עֶבְיָה, כַּפִּיָּה ועֵגָל, ומזוין היה כמוהם מכף רגלו ועד ראשו. שם „חוגיה נזר“ היה תמיד לתהלה בפני הערבים. שבתו הגדול ביותר בפיהם היה: „כמוהו כמונו... אָבֵן עֶרֶב!“

חבה יתרה היתה נודעת לו מן הערבים על שמכנים אורחים הוא ומקבל אותם בסבר פנים יפות. הוא למד את מנהגי הערבים לכל פרטיהם, ולא היה איש במושבה אשר ידע לקבל פני אורח ערבי כמוהו ולהכין בשבילו „הכנסת אורחים“ בטעם המזרח. שִׁיךְ כי יבוא אל המושבה — ושאל למעונו של חוגיה נזר. בְּדוֹי נודד ממרחקים כי יעבור וְיָדַע אֵף הוא את שם היהודי המכנים אורחים וְדָרַשׁ לְשִׁכְנוּ. ולא אחת ולא

שתים קנה חברי גדי-עזים ויוזבב „זבב“ בשביל אורחיו
הרחוקים. ויש אשר גם אנשי ריב באו אליו מן הכפרים
הקרובים לפשר ביניהם.

וידידותנו הלכה הלך וגדל מיום ליום.

בחוי, בעבודה, בכרמים. ברכיבה בקש את „חיי
השעה“ ובחדרי בקש את „חיי העולם“. אתי היה
מדבר רק עברית. ורק מבטאו המוזר עמד לו לשטן.
בביתי היה קורא ועמדי היה מדבר על ספרותנו. אבל
יותר מן העבודה, מן הרכיבה ומן הדבור העברי אהב
את הארץ.

בה היה הוגה תמיד ומדבר עליה מתוך אהבה
ומחוך התרגשות יתרה. כשדבר על הארץ, נדמה לי,
שנפשו מפרכסת בו ויוצאת מתוך געגועים. נראה היה,
כי אין מלה בפיו, כי נוגע הוא בארץ כנוגע בדבר
שבקדושה, מתוך זהירות יתרה ומתוך חבה יתרה.
ככה נוגע היהודי האדוק ב„ספר התורה“. ככה תחרד
אם רחמניה על בנה יחידה, עולל-טפוחה. והנקודה
היותר קדושה בארץ-ישראל היתה בשבילו — הירדן.
בכל פעם כשהיה מבטא את השם „ירדן“ — נדמה לי,
כאלו „שם המפורש“ יוצא מפיו. וצלצל מיוחד היה

ל"ירדן" בפיו. כמה רוך היה מכנים זה הגבר־הענק, שכל דבריו היו כבדים וקשים, לתוך השם הזה, החביב לנפשו! נדמה, שכל העדינות, אשר נצברה ימים ושנים בנפשו העמוקה, הולכת עכשו ונשפכת אל מקום אחד, אל נקודה אחת—אל הירדן. ובגלל הירדן הזה אבד לי הרבה מערכי ומחני בעיניו. בעת ההיא ואנכי לא ראיתי עוד את הירדן בעיני. ידעתי אז את הארץ רק בגבולות עזה וחברון מעבר מזה ועכו ונצרת מעבר מזה. עוד לא הספיקה לי השעה לראות את כל הארץ.

בעת ההיא. באחת השבתות היה מעשה, ואנו יוצאים למיל בסביבה הגדולה אשר למושבתנו. מעל הגבעות נשקפו לעינינו הרי יהודה מעבר האחד והים הגדול מעבר השני. דברנו על הארץ. בפעם המאה ואחת ספרתי לו על הר גריזים ועל שכם, על הכרמל ועל התבור ועל עמק יזרעאל. הוא הקשיב אלי כדרכו בפה פעור ובלב חרד כשעיניו נוצצות מתוך התפעלות, נוצצות ותועות לרגעים בתוך המרחק אשר לפנינו.

„ידידי, מה מראה פני המים אשר לירדן?“

„את הירדן לא ראיתי עוד...“

עמד. נעץ בי את שתי עיניו השחורות ונרתע
צעד לאחוריו.

„לא ראית? את הירדן לא ראית?!...“
ומה שלא הגידה לשונו הביע לי קולו: אם אתה
לא ראית—מי ראה? אם את זה לא ראית—מה
ראית?!...“

„את הירדן לא ראית?!...“
נעימה של יאוש רעדה בקולו ואף מעין בטול היה
בה ויחד עם זה גם מעין רחמנות...
רגעים אחדים שתק, כאלו דבקה לשונו לחכו.
פניו קדרו.

ימים אחדים אחרי שיחה זו נראה לי, כאלו חברי
מתרחק ממני וכאלו מתביש הוא להביט בפני, בפני
איש שנגלה קלוננו...

ופעם אחת, בערב, כשעברנו שנינו ברחוב, עוברים
ושותקים, נתעורר פתאם חברי והציץ אלי:

„דידי!“

„מה יש?“

„רוצה אני לראות את הירדן. איני יכול עוד
לחכות...“

קולו הנמוך היה עמוק וצלול ומלא געגועים גדולים, כבירים: חברי התאווה זה כבר ללכת ולראות את הארץ, אבל לא רצה ללכת בלערי, ואנכי לא יכולתי לעזוב את עבודתי וללכת עמו.

„באחרית הקיץ, כתום העבודה, נלך. שנינו נלך.“ ידו הרחבה חבקה את ידי ותלחצנה כמו בצבת.

ה

אורח בא למושבתנו מן הגליל, אחד המורים. הפצרנו בו לספר לנו על הגליל. בחדרו הקטן, באכסניה, התאספו כל צעירי המושבה, עד כי מלא מפה לפה. הכל עמדו צפופים ודחוקים ושתו בצמא את דברי המספר. בקשתי בתוך הנאספים את חוג'ה נור. הוא עמד קרוב אל המספר ושתי עיניו היו נעוצות בו, כאלו בקשו לחדור אל תוך־תוכו ולדלות את כל אשר ראה זה בארץ. ראיתי את המספר, איך הרים פעם ושתיים את עיניו אל הבתור־הענק, המביט אליו, וכאלו נבוכ מפני מבטו. לפני חברי הצעיר היו מלאים ענין רב, ורגש של חבה עזה אל המספר עלה מתוך כל רשמי פניו. ויותר ממה שהקשבתי אל דברי האורח,

הבטתי אל פני חברי ואקרא מעל פניו. פתאם קדרו
פני חברי, נסתלק רגש החבה מעליהם, ונדמה לי,
שכולו נשתנה ברגע אחד ויהי לאיש אחר. מה זה?
מה היה לו?

„... הירדן בגליל אינו אלא רצועה דקה... בסוף
ימי הקיץ ייבשו מימיו... ויש מקומות אשר תעבור
בהם אז ברגל...“
„שקר הדבר!“

הכל הפנו את פניהם התמהים אל עבר הקול
הקורא. זה היה קולו של חוג'ה נזר. פניו היו אותה
שעה קודרים וקשים. ונדמה היה, שעוד מעט יתרחש
בחדר הקטן איזה דבר נורא...
פני המספר הסמיקו כדם.

„הא כיצד? הלא ראיתי את הירדן. ראיתיו לא
אתת ולא שתים!“

רגע קשה של שתיקה, לבי נתמלא חלחלה. הבטתי
בחרדה אל חברי. פניו חורו וכאב רב הציץ מעליהם.
„האם עבר את הירדן לכל ארכו?“
קולו היה קר וקשה. מימי לא שמעתי את חוג'ה
נזר מדבר ככה!

„לא...“

„א — הא!...“

כמה עלבון נשמע ב„אהא“ זה למספר, וכמה
נקמה בעד עלבונו הוא, עלבון הירדן!
פני המספר חורו ונבוכו עוד יותר. מתוך גמגום
נמר את דבריו, וכולנו יצאנו מן החדר כמתגנבים,
מלאים רגש של עקת נפש. שבתאי אל חדר. לימיני
הלך חברי. שנינו שתקנו שתיקה קשה. עברנו ליד
ביתנו, אבל לא נכנסנו לתוכו ונלך הלאה. יצאנו
אל השדה.

„ידידי...“

„מה יש?“

„האמנם?“

„עודך חושב בירדן?“

„כלום אפשר הדבר, ידידי? רצועה דקה... ברגל
עוברים בה...“ הלא שקר, ידידי, האין זאת?
„הגזים, כנראה... אבל, באמת, הירדן אינו נהר
רחבידים. יש בו מקומות שאינם נראים אלא כרצועה
דקה...“

„ידידי, אי-אפשר! והירדן מלא על כל גדותיו כל

ימי הקציר... ויעמדו המים, כמו נד אחד... וכל העם
עוברים בחרבה..."

"אולי בימים הקדמונים היה הירדן גדול יותר.
הלא יקרה כי הנהרות ייבשו. ואפשר שגם מתחלה
רק דמיונו של העם עשהו לגדול..."

חברי לא ענני דבר. שתק שתיקה קשה. ידעתי
כי לבו סוער, ויצר לי בגללו.

"לא, אי-אפשר!" התעורר פתאם. "בשעת מלחמה
היו כובשים את מעברות הירדן. ומזה ראייה, כי מחוץ
למעברות היה הירדן עמוק ביותר, ומחנות הצבא
לא יכלו לעבור בו ברגל."

שתקתי. בקשתי עצות בנפשי, איך לנחמו.
"אבל יפה הוא הירדן, חביבי, הכל מהללים את
יפיו. מהיר, זורם. קופץ מסלע אל סלע. יפה תחלתו
לרגלי החרמון, מן המעינות אשר במערות יצא. ויפה
סופו, בהשפכו לים המות. חביבי, כלום היופי רק
במרחב?..."

הוא שתק. לא ענני. ורק כעבור רגעים אחדים
אמר בקול נמוך:

„הזולגה... יש שהעין לא תתפוס את שפתה
השנית, ים...“

לבי נתכוין. גדולה, גדולה ביותר היתה תפיסתו
של חברי. ולפיכך יאושו עתה מר שבעתים.
„אבל הלא יש, בלי ספק, מקומות שהירדן שם
רחב, רחב...“

הוא הרים אלי את פניו ואת עיניו המלאות
תחנונים. כלום יכולתי להשיב לו: לאו?...
„בודאי יש, חביבי!“

„הלא כן?!“
נעימה של תקוה רעדה בקולו.
„ידידי, הלא נלך אל הירדן?“
„נלך.“

„מן הצפון אל הדרום נלך—נעברנו מראשיתו
ועד אחריתו!“
„עד אחריתו...“

„וככל אשר נוסף ללכת, ילך הוא הלוך ורחב,
הלוך ורחב?“
„הלוך ורחב...“

„לא נפסח על שום מקום; נראה את כולו, את כולו?“

„את כולו...“

„ונבוא עד המקום אשר שם הוא רחב ביותר.
ממלא כל גדותיו, ומימיו מכים גלים, גלים. מקום שם
מימיו מכסים את פני כל הארץ...“
שתקתי.

„הלוא נבקש, ידידי, מקום כזה?“

„נבקש...“

„וגם נמצא?“

שתקתי.

„נמצא! בימי הקיץ ייבשו מימיו...‘ ידידי, כלום
אפשר שמי הירדן ייבשו? הלא הגזים?“
„מי הירדן לא ייבשו לעולם, מעולם הם עומדים
ועד עולם יעמדו. הלא כן?“

„כן...“

כלום יכולתי להשיב לו אחרת? —

ו

היום המקווה בא. אחרי הבציר יצאנו אני וחברי
הצעיר גלילה. בימים האחרונים, לפני הנסעה, היה
ידידי נרגש ביותר. לא חדל אף רגע מדבר עליה

ומלהכון לה. פניו השחורים והשזופים משמש חורו מעט. ולאחרונה, ביום בהיר אחד, רכבנו על סוסינו ונשם לדרך פעמינו.

„ידידי, הלא אל הירדן אנו הולכים?“

„כן, אל הירדן!“

הוא הביט אלי מבט מלא אושר.

ובדרך היתה הנהגתו מוזרה. לא הביט לצדדים, לא הסתכל במחוזות היפים אשר נגלו לימיננו ולשמאלנו, רק הישיר מבטו לפניו והביט אל האופק הרחוק המכוסה ערפל, כאלו בקש להרים מעליו את המכסה ולחדור אל תוך-תוכו, לדעת את סודו ולמצוא את קסמו.

„ידידי, מתי נראה את הירדן?“

„עוד הדרך רבה לפנינו. מחר נעשה בזְכְרוֹן.

מחרתים בחיפה, ובסוף השבוע נבוא ונגיע עד הירדן.“

„שבוע ימים נעשה דרכנו?!“

כמה געגועים נשמעו מתוך שאלתו זו, כמה כליון

נפש, תוחלת ממושכה!

בזכרון-יעקב, אחרי הצהרים, היה הדבר. נגש אלי

חברי ועיניו מלאות תפלה ותחנונים.

„ידידי.“

„מה יש?“

„גלך מזה ישר אל הירדן.“

„ואת חיפה ואת הכרמל לא תראה?“

„בחזירתנו... רוצה אני לראות את הירדן קודם.

בי, ידידי!“

„איזו הדרך גלך?“

„שומרי המושבה ספרו לי, כי יש דרך קצרה:

מבין להרים עד עמק-יזרעאל. כי נעבור את כל העמק

לארכו וירדנו ובאנו אל הירדן.“

עזבנו את זכרון-יעקב בלויית ערבי, הרוכב על

חמורו לפנינו להורות לנו את הדרך הקצרה אשר

גלך בה.

יצאנו מתוך ההרים. הרי אפרים נסוגו מאחרינו

והפכו את מהלכם עתה ונראו מימיננו. ומשמאלנו

נתגלו שורות הרי נפתלי. קרני השמש האחרונות

נפלו על ראשי הכרמל והציתו להבה בהם. עמדנו

בתוך מעבר צר, משמאלנו הלך המעבר וירד עד

הגיעו לעמק עכו, שכבר נתמלא צללי-ערב, ומימיננו

נפרד ועבר לעמק יזרעאל, לזה העמק הגדול, המסתתר

מענינינו ואובד מתחת להרים, המכוסים יער. והלב

נתמלא מין רגש של עצב, מיני געגועים קשים הכבידו
על הנשמה. רגש של יתמות תקפני במקום הזה.
הערבי, אשר הלך לפנינו, עמד והציע לנו ללון
הלילה באחד הכפרים הקרובים ולצאת עם צאת
השמש לדרכנו.

„גלין פה הלילה,“ הצעתי אף אני לחברי, „פה
יודעים הערבים לספר אגדות יפות על הכרמל ועל
העמק. ומחר, כאור הבקר, נצא ונבוא אל התבור
בעוד יום.“

„ידידי, אל נא נתעכב בדרכנו. גם את התבור
נראה בחזירתנו.“

שכח ידידי את מחשבתנו הראשונה לרדת לאורך
הירדן עד ים־המלח ולשוב ליהודה דרך יריחו.
אבל כלום יכולתי לבלי להסכים לתחנוניו שנגעו
עד הנפש? גם הערבי הסכים לבקשת חברי ובתוך
כך געץ בו מבט חוקר, כרוצה לעמוד על אפיו.
ופתאם פתח הערבי את פיו והתחיל בשיר־עגבים:
„בְּנֵת טַבְרִיָּה שְׁלֵבֵיָהּ...“ (בנות טבריה יפות הן).
צחק חברי מטוב לב וטפח לערבי על שכמו
בחבה. אז בקש הערבי הוספה בעד הסכמחו ללכת

בלילה ול"סכן" את חמורו, וחברי מלא את בקשתו
ביד רחבה.

ונסע ונלך כל הלילה.

ליל נפלא היה זה, ליל שמורים. לילה בתוך לב
העמק. הלילה ההוא לא היה ליל ירח, אבל גם לא
ליל אפל היה. במקום הלבנה האירו לנו הכוכבים
הרחוקים, המהבהבים מעל לראשינו במרחקי רקיע
השמים. ואף השמים עצמם, השמים הכחולים והשקופים
כתהום הים השקט, הפיקו מתוכם כעין נוגה. ואף-
על-פי-כן היה החושך מרובה מן האור.

רק למחצה האירו הכוכבים את הדרך לפנינו,
לפני שתי הנשמות הנודדות, התועות בין משעולי
העמק הרבים, תועות ומבקשות למצא את הדרך
היורדת אל הירדן... החושך נלחם בנוגה השמים
ובאור הכהה של הכוכבים, בקש לבלוע גם אותם
וגם אותנו, ויש שנדמה לי, כי האופל סוגר עלינו
מלפנינו ומבקש להמרידנו מן העולם. וכאלו לחש
זועם נשמע לנו מתוך החשכה: „מה לכם פה ומי
לכם פה, נודדים עלובים? מה שהיה לכם כבר מת
ולא ישוב עוד לחיות... העמק הזה לא לכם הוא“...

ויש אשר חשבנו, כי האופל בלענו וכי אבדנו דרך.
אבל ככל אשר הוספנו ללכת כן נסוג האופל לאחוריו,
נסוג ונמס וצורתו המבהילה לא היתה לו עוד. והנוגה
אשר ירד עלינו ממרומים גלה והעיר לעינינו את
המשעולים הצרים, הזוחלים כנחשים על פני הקרקע,
זוחלים ומוליכים אל הירדן.

חברי היה נרגש כל אותו הלילה ופיו לא חדל
מדבר אף רגע. ויזכור ימים ראשונים, ויזכור רגשות
נשכחים, רגשות הילדות, הבחרות ויספר לי דברים
רבים, ובספרו כאלו התודה לפני, וכל מה שהיה בלבו
כמוס ממני עד אז גלה לפני בלילה ההוא.

ועל הערבי עבר פתאם רוח של תוצפה. התחיל
מספר לנו מספורי הליל. ספורים מלאים ריח של דם,
ריח של חופש פראי, של נקמת חיתו־טרף. ריח זה
בקע ועלה אלינו גם מתוך כל הסביבה הרחבה הזאת,
המכוסה ערפל, ומתוך ההרים הרחוקים, הנסתרים
מעיינינו, אשר רק את צלליהם ראינו.

ויזכור הערבי את מְסֻבֹּת נעוריו. אדם הרג
באפו. רוח קנאה עברה עליו בשביל נערה אחת.
בְּדוּיָה אחת. וחמש־עשרה שנה עבד בעכו עבודת

פרך... ועיני הערבי נוצצות בתוך השכת הליל כשתי גחלים בוערות, וככל אשר יוסיף לספר, כן יתלהבו פניו ועיניו יותר ויותר. ופחד מעיק על לבי: זה הליל וזה הערבי ואלה ספורי-הדם שלו... הבטתי אל חברי והנה איננו גורע עין מן הערבי ומשני הרובים התקועים בחגורתנו.

ליד נאדי אחד, אשר נתגלה פתאם לעינינו, עמדה אתונו של הערבי ויעמדו גם סוסינו מאחריה. „מה לך, כי עמדת?“ קרא חברי בקול ויקפוץ מעל סוסו לארץ ויעמוד כנד לפני הערבי. „תעינו, אבדנו דרך...“

ובדברנו ירד הערבי מעל אתונו וישכב על הדרך בפשוטי ידים ורגלים, ואת אזנו הטח לקרקע. נפשי חרדה בי: מי יודע, לאן הביאנו המנוול הזה? האם לא למקום שאורבים לנו ולסוסינו?... ירדתי גם אני מעל סוסי והשתטחתי גם אני וחברי על הקרקע ונבקש למצוא את המשך המשעול הצר בתוך הואדי. עינינו התרגלו אל החשכה, והנה ראינו את המשעול, כשהוא מתפתל ועולה מעבר השני לוואדי. ובעודנו עושים כה וכה, והנה נשמע לאזנינו קול צפירתו של הערבי, אחת

ושתים, ומעבר לוואדי, מתוך החשכה, ענה לעומתו קול
צפירה כצפירתו...

„אֵבֶן אֵיל גִּיהִינִים!...“ קרא חברי וקרב אל הערבי,
הָרִימָהוּ מֵעַל הַקֶּרֶקַע ויטלטלהו טלטלה עזה ויעמידהו
על רגליו. „רכב על חמורך וסע הלאה, ואם לאו —
פה תהא קבורתך!“

הערבי הרגיש, כנראה, בכחו של חברי והבין, כי
לא תהיה תפארתו בפעם הזאת, וכרגע כבחה אש
החוצפה בעיניו וקולו נעשה רך ומתוק מדבש.

„זהו חברי, חוגיה. מרביץ הוא את צאנו בעמק
הזה, ונהירין לו שבילים אלו מאד. ולכן קראתי לו
לשאול בעצתו.“

„אין אנו זקוקים לעצות!“

מתוך החשך, מעבר לוואדי, הבליטה לעינינו תמונת
ערבי, עטוף כולו עביה, על פניו ועל ראשו. אחזנו את
סוסינו ברסניהם, הורדגום בזהירות למטה ונעלה
במשעול למעלה. ואז עלינו שוב על סוסינו. חברו של
הערבי, אשר עמד מעבר לוואדי, הביט אלינו בעינים
מבריקות, הנשקפות מבין לכפיה, המכסה את פניו ואת
חטמו. הוא לא ברכנו לשלום ואנחנו לא פנינו אליו.

אזני לקחה מתוך החשכה כעין קול נחרה של סוסה.
לא הסרנו עוד את עינינו מעל הערבי ההולך
לפנינו, עד שהאדים המזרח. וכשהאיר לנו הבוקר,
עמדו רגלינו על ראש הר טבריה. לרגלינו רבץ
ים כנרת.

ז

„ידידי, הירדן?...“

רגש מוזר הביעו פניו אותה שעה, רגש של שמחה
מהול בספק.

„לא, חביבי, זוהי הכנרת.“

„שלנו?...“

„כן! הלא הירדן חוצה אותה.“

„כמה יפה!...“

ואמנם יפה היתה הכנרת. מראש ההר נראתה
לנו לכל ארכה ורחבה. ושקמה היתה, שלות-בקר
נחה על פניה כולה, עוד לא התנערה מתרדמת הלילה.
וצללים גדולים רחפו עליה, והנה יצאה השמש מתחת
להרי גולן, העומדים כשומרים על הכנרת, ותחצה
אותה לשתיים: חציה אשר למערב הכסיף כמראה

הכסף ולבש כולו זוהר, וחציה אשר למזרח נשאר
בצל ההרים, והצל נעשה זועם וקודר, כאילו היטב
חרה לו על אשר גזלה השמש את ממשלתו מידו.
ויהי מראהו שחור.

„ידידי, כמה יפה!...“

והשמש התרוממה עוד יותר ועמדה ממעל להרי
גולן. ויפשוט האור את ממשלתו על פני כל הכנרת
והצל נסוג אחורנית, אל בין ההרים. ומתוך בקעת מגדל
ועמק גינוסר בא הרוח, רוח הים, וינשב על פניה
ויעירה לחיים. ותתחלחל הכנרת ותתנער, ותשלח את
גליה הקטנים אל כל עברי החופים, ויהיו פניה כקשקשי
דג ענקי, והקשקשים נוצצים לעומת השמש כזהב.
ותתרומם השמש עוד יותר מעל לכנרת ותטול את
זהרה ממנה. רק ממקום אחד עוד נשקפו פני השמש,
ומן המקום ההוא יצא שביל של אש לאורך כל
המים. את השלטון בכנרת לקחו להם השמים. השמים
שלטו במים. ויהיו המים כחולים, כחולים ועמוקים,
ונדמה לך, כאלו שמים של מעלה ושמים של מטה
משמשים אלו לעומת אלו.

„ידידי, יפה!... יפה מן הוולגה!...“

ועל פני תכלת המים הוטלו פתאם כתמים לבנים.
מן המערב, מתחת לרגלי ההר, נראו הכתמים הלבנים,
וילכו הלוך וקרב אלינו.

„ידידי, מה אלה?“

„סירות.“

„סירות־מפרש?“

„כן.“

ומפרשי הסירות התנפחו בנשוב בהם הרוח ויפרשו
את כנפיהם, ותהיינה הסירות כצפרים ענקיות ותפרחנה
ותחלקנה, והן קלות על פני המים.

„ידידי, הלא נעבור את הכנרת בסירה?“

„נעבור!“ נרד מן ההר.

יצאנו מתוך גלי הזוהר של הכנרת והגענו עד
העיר טבריה, מקום אשפה וצחנה.

„ידידי, מה נורא המקום הזה! מה מנוולים האנשים

הללו! הגם אלה יהודים הם? אחינו?...“

פני חברי, אשר האירו קודם מרוב אושר, קדרו
עתה והשחירו. וביתוד גדלה עקת־לבו כשנכנסנו
תחת הקורה הנמוכה של האכסניה ולפנינו עמד בעל
האכסניה לבוש חלץ מזוהם, ושתי פאותיו הארוכות

והמסולסלות, שלא רוחצו ולא נסרקו זה עֵדן ועֵדנים,
תלויות לו משני עברי פניו.

„ידידי, נלך מזה אל הכנרת...”

אנכי הייתי הולך בחשק לבב אל הכנרת, אבל
עיף הייתי ורעב מאד. ומלבד זאת לא יכולתי להלבין
את פני בעל האכסניה.

„נאכל דבר מה וננוח ואחר נלך.”

קשה היה לחברי לחכות. במבט של אי־רצון הביט
אלי, כשישבתי לאכול מדגי הכנרת, אשר נתנה לנו
בעלת הבית, ואף כי הדגים טובים היו, לא נגע בהם
חברי ולא טעם מהם כלום. וכששכבתי על הספה לנוח
קצת אחרי הסעודה, הביט אלי מתוך איבה ממש...
לבסוף חזרנו אל חוף הכנרת. ורוח אחרת היתה
עם חברי. שוב מזהירים פניו מתוך אושר. עד מהרה
מצא לו „בְּחָרִי” כנפשו: ערבי צעיר, אשר עיניו קודרות
אש ומבנה גופו—שיש. ויכו איש על כף רעהו ויגמרו
אומר לעבור את הכנרת לרחבה. ישבנו שנינו בסירה
הרחבה, ומלבדנו ומלבד הבתרי ישבו עוד שני מלחים.
המלחים דחפו את סירתנו אל המים וירימו את המפרש.
רוח קלה נשבה בקלעים, ויתנפח המפרש, ויחרקו

החבלים, ויתמתחו כמיתר. הסירה נסתה על צדה
ותנשא עם הרוח על פני חלקת המים אל עבר פני
הכנרת מזרחה.

פני חברי הוארו. בתוך עיניו השתורות והעמוקות
הבריק ברק. הוא נשם במלא ריאתו ויכונן את מבטו
אל המרחק, אל עבר פני הכנרת, המכוסה ערפל.
אהבתי מעודי לשוט בסירה, אבל הפעם נראה
לי, כי ממהרים אנו יותר מדי, כי סירתנו נטויה יותר
מדי הצדה.

„הרפו מעט את המפרש.“

בקשתי מאת המלח אשר ישב ליד התורן.

„אל נא, ידידי!“

חברי הביט אלי בתחנונים, כאלו בקשתי לחלל
את קדשו לעיניו.

הסירה עפה. טבריה, קתיה וחומותיה כבר נהפכו
והיו לנקודות קטנות, המפוזרות לרגלי ההר, ואף ההר
עצמו הלך הלוך וקטן.

והרי הגולן הקודרים יוצאים מתוך חתולי ערפלים,
ערפל התכלת, אשר הם טובלים בו, יוצאים וקרבים
אלינו. לשמאלנו עוברים ונסוגים אחרנית עמק גינוסר,

בקעת מגדל העטופה ירק, תִּפְתָּח וראשי אילנותיה
הגבוהים, הר כנען השולט על צפת. ולימיננו נראה
מתוך הערפל שבמרחק עמק הירדן. בתוך העמק עובר
הירדן, עושה את דרכו דרומה ונושא את מימיו אל
ים המות. ואולם הירדן עצמו אינו נראה עדין לעין.
הַבְּתָרִים מתחילים בשיר. ושיריהם ארוגים ספורי
אגדה על „בַּחַר טְבֵרְיָה“, על המלחים הַתְּרוּצִים כבני
התופת, ועל בנות הבדוים מעבר לנהר, אשר עיני אש
להן. פניו של חברי מתמתחים כמיתר הכנור. אינו
מאבד אף מלה אחת משירת המלחים. והוא לומד
שירה מפיהם ושר עמהם יחד ושואל אותם לכנרת.
„האם תזעם לפעמים, האם תסער?...“

„בודאי!... כשתזעף יגדל זעפה מזעף ים יפו,
קשה כשואל כעסה. אוי לו לַבְּתָרִי, אשר לא למד
לדעת את נפש הכנרת ואת צחוקה השובב. אחת דתו
להיות מזון לדגיה הרעבתנים...“

וכדי לאשר את דברי המספרים נשב הרוח וילך
הלוך וחזק מרגע לרגע. שולי סירתנו התחילו טובלים
במים, והגלים הקלים גדלו והתחילו מכים בקצף לבן
על פני הכנרת.

„הכנרת מתחילה להשתוכב...“ אמר הבְּחָרִי ובת־
צחוק רחבה התפשטה על פניו.

אנכי לא שמחתי כלל לשובבותה של הכנרת...
לבי נתמלא פחד. וחברי, כאלו צמחו לו כנפים בבת־
אחת, קפץ ממקומו, ישב ליד המפרש ויחזקהו עוד
יותר. הרוח הכה בסירתנו ביתר תוקף, ונראה היה,
שעוד מעט יהפוך אותה על פניה. הסירה נטתה כולה
על צדה ושוליה הגיעו עד המים. אנכי צעקתי מפחד,
ואף שני המלחים פניהם נעשו חורים. המלח היושב
ליד המפרש בקש להוציא את חבלו מידי חברי ולדחפו
ממקומו. אבל זה אחזו בזרועו מתוך חבה גלויה...
הערבי נתן את עיניו בחברי מתוך תמהון ולא הוסיף
עוד לעשות דבר. לפני הבחרי הראשי נתמלאו רצון ויבט
במבט של חבה והתפעלות אל חברי: מצא מין את מינו...
חוגיה נזר היה מאושר. את פניו הפך כלפי הרוח,
המכה בו בכת, עיניו נוצצו מתוך התרגשות ותזהו
התרומם, התרומם...

„מה טוב, ידידי!...“

קולו לא הגיע לאזני מהמית הרוח ומרעש הגלים,
אבל את תנועת שפתיו ראיתי ואבין דבריו.

או פתח את פיו בשיר. קולו החזק והעבה כאלו
בקש להתחרות עם המית הרוח ועם רעש הגלים:

Смѣло, братья, вѣтромъ полный парусъ нашъ
направлю я...*

והערבים עונים לקראתו בעליצות:

„יה—ה—ה—ה!...“ ומוחאים כף מתוך התפעלות.
סירתנו החליקה בין הגלים ותעבור בשלום את
לב הכנרת, ונבוא אל סלעֵי ההרים הקודרים.
עד הערב עשינו על החוף, כי רק עם בוא השמש
שקטה הכנרת. ועם צללי הלילה הראשונים ישבנו
שוב בסירה והחלקנו על פני המים השוקטים. דממה
כסתנו. ורק משק המשוט מפריע את הדממה הרבה.
„לו צחקה בנו הכנרת בחרף, כי אז אבדנו. אין
גבול לתהומה...“

אבל חברי לא שעה עוד לבחרי. מרחף היה
בעולמות רחוקים, תפוש במחשבה עמוקה, עמוקה
ככנרת. ומבטו היה רחוק, רחוק מכל אשר לפנינו,
ועיניו בקשו בתוך הערפל אשר בקצה השמים פשר
איזה סוד. נראה, געגועים קשים תקפוהו.

* את מִפְרָשְׁנוּ מֵלֵא-הַרוּחַ בְּעֵזוֹ, אֲמִי, אֲפִיָּה.

באכסניה, בטרם עלינו על משכבנו לישון, פנה אלי ויאמר:

„ידידי, מחר אל הירדן?...“

נמוך היה קולו. קול מלחשים, שהכאב נשמע מתוכו. מה גבא לו לבו?...

ח

אור וחושך עוד שמשו בערבוביה, כשיצאנו בבקר השכם מטבריה ועשינו דרכנו אל הירדן. שעמת פרסות סוסינו הפריעה את הדממה, דממת העיר הישנה עם שחר. עברנו בודדים בדרך צרה, המלאה חתחתים; מימיננו סלעי ההרים הזעומים, ומשמאלנו—ים־הכנרת. ומי הכנרת עדיין נרדמים... על דרכנו, משני עבריה, פוזרות אבנים שחורות גדולות, ונדמה כאלו חרוכות־אש הן. מי שרפן? מי פזרן פה על פני הדרך השוממה? כבר הגענו עד קצה הכנרת. אבל את הירדן עוד לא ראינו; נחבא הוא במקום הזה בתוך שְׁפוֹתֵיו הגבוהות והאילנות והרשאים, הצומחים לשני עבריו, מכסים עליו. אך קול המיתו כבר הגיע לאזנינו, נשמעו רחשי גליו המהירים. פניו החורים של חברי נפנו אלי, וכלי

אומר ודברים שאֵלוני עיניו: האם זה קול המיתו?
ובלי אומר ודברים ענהו מבטי: הן.

נדחו צללי החשך מפני האור. מתחת להרים אשר
מעבר לירדן יצאה השמש ומבין לסבכים אשר לשמאל
דרכנו הזהיר לנגד עינינו פלג מים, אשר יצא מאחד
המחבואים ושוב נתעלם. זה היה פלג הירדן, אחד
מנפתוליו המשונים: הלא דרך נחש דרכו, דרך עקלתון.
הבטתי אל חברי. רק את עבר פניו ראיתי, את עיניו
לא ראיתי: נטויות היו אל עבר פני הירדן. פניו היו
חורים, ולא העזתי להציץ לתוך עיניו... פתאם לחץ
את סוסו, כאלו נשכו עקרב, וידהר אל עבר פני הירדן.
„הזהר! אבנים... שיחים...”

חברי לא נשמע לי.

כשהגעתי אליו, כבר עמד סוסו ליד הנהר. בעמל
רב הורדתי את סוסי במורד התלול של שפת הנהר ולא
יכולתי להבין, איך דהר סוסו במקום הזה. פני חברי
היו נטויים כלפי דרום, אל עבר מורד המים. והמים
עשו את דרכם בחפזון, רצו, קפצו מאבן לאבן, לא נחו
ולא שקטו, כאילו יד ענקים דחפתם, דחפתם ולא
הרפתה מהם אף רגע. ובהירים היו המים ומכוסים

רשת של גלים קטנים, ולרשת מראה קשקשת. ואולם
המים מעטים היו והנהר נהר לא־רחב, פלג מים...
חברי לא דָּבַר דבר, רק חורת מות כסתה את
פניו ועיניו מלאו מבט של כאב עמוק. ושוב לחץ
את סוסו ויעבור הלאה, הלאה... ואנכי נגרר אחריו
והולך בעקבותיו. ליד מי הירדן הלכנו. אל אשר
פנה הנהר פנינו אנחנו, אל אשר סבב סבבנו, ולא
אחת התל בנו: יש אשר דָּחַפְנו אל השפה התלולה;
סלע מזה ומים מזה. ונעבור בתוך המים.

חברי הלך דרומה. את פניו לא ראיתי אף פעם. הוא
לא עמד אף רגע, לא פנה אלי ולא דָּבַר דבר. ידעתי,
כי רגעים קשים מְנוּ לִּי. ידעתי, כי נפשו ונשמתו
נתונות בצבת. ידעתי כי הוא מבקש את אשר לא
ימצא לעולם. וידעתי, כי נפשו לא תדע עוד מנוחה...
פתאם עמד סוסו, והוא הסב אלי את פניו ואת
ידו הרים למעלה.

„ידי. הביטה וראה!“

על פניו החורים רחף כעין צחוק. בתוך עיניו
העמוקות, אשר כאלו כבה אורן, נצנץ זיק קל.
כשהגעתי אליו ראיתי: הירדן השוכב שנה פתאם

את מהלכו ויאחו את דרכו שמאלה. מרחוק נדמה כאלו נפסק הירדן במקום הזה. אבל כשמצאה עיננו את מקום סתרו, ראינו אותו והנה התרחב פתאם, גדל כפלים. גליו הכו בכח ומראיהם היה אפור. נדמה, כי הפלג הקטן נעשה פתאם לנהר, ומכאן ואילך ילך ויתרחב, ילך ויתגבר, עד כי תמלא כל הארץ כבודו. לא פללנו, כי ממקום זה והלאה שוב ישקוט הירדן ושוב יהיה פלג מים כשהיה.

חברי ירד מעל סוסו, השליך את רסנו ויעמוד ויבט אל המים. ירדתי אף אני מעל סוסי ואשב ליד שפת הנהר. — פתאם התעורר חברי, בתנועה מהירה השליך מעליו את בגדיו ויעמוד ערום כביום הולדו. „האנסה לעבור בו ברגל?”

איזה כאב נעבר נשמע בקולו. וגם כעין צחוק קל נשמע בו, צחוק של נקמה. כלפי מי? אולי כלפי אותו המורה העלוב? בצעדי און צעד חברי אל תוך המים. והירדן היה עמוק במקום הזה, ועוד טרם הגיע חברי עד חצי הנהר, והמים עלו עד צוארו. ויסב את פניו אלי. והפנים מוארים, צחוק אושר מרחף עליהם. הוא טפח על פני המים ויפרוש את כפיו לשחות. בעוד רגעי

מספר עמד בכל גובה קומתו מעבר הנהר ויבט אלי.
„שלום לך מעבר לירדן!“

קולו הבריא והרענן צלצל מעבר לנהר, והד ענה
לעומתו מבין ההרים, מתוך בקעת הירמוק.

מעבר לנהר, במקום סבוב, התנשאה השפה על פני
המים ותעמוד עליהם כנד. והמים הכו לרגליו בכח
ובשצף קצף. ויעלה חברי על היבשה ויעמוד מלמעלה
ויעבר את מבטו על כל הסביבה ויקפוץ מלוא-קומתו
אל תוך המים...

„אוי!...“ צעקתי מפחד ואקפוץ ממקומי. אבל ברגע
הזה שב חברי ונראה על פני המים, וינער את שערות
ראשו, ויתפורו רסיסי המים לכל עבר ויזהירו לעיני
השמש כספירים, — ופניו נוהרים בצחוק אושר.

„פה המים עמוקים, ידידי! והזרם אשר מתחת
חזק מאד. אפשר לטבוע על-נקלה...“

כמה שמחה ועליצות-נפש נשמעו לי מתוך דבריו
אלה! ושוב ירד ונעלם מתחת למים ויתמהמה עד
בוש. עד כי נפשי התחילה מפחדת בי... ושוב עלה
ופניו צוחקים, ורסיסי מים, רסיסים-ספירים, נזרקים
מעל ראשו.

„קרקע הנהר מכוסה עשבים קשים, אם תאחזנה
רגליך בהם, לא על נקלה תוציאן משם!“
„די לך, חביבי! צא מן הנהר.“
„רק עוד פעם אחת, ידיד!“

ושוב עלה על השפה התלולה אשר מעבר לנהר,
ויקפוץ אל תוך המים המְּכִים בעוז—ונעלם ולא נגלה
עוד... עברו רגעים אחדים, רגעים קשים—איננו...
צעקתי. קולי מת בסביבה הרחבה. ורק הד חלש הגיע
לאזני מן ההרים. מהרתי לפשוט את בגדי ואכנס אל
המים. מששתי בידי, קראתי לעזרה, צעקתי—וכלום
לא עלה בידי. לשחות לא ידעתי. המים הגיעו עד
צוארי. שבתני אל השפה. רצתי כמשוגע אנה ואנה.
רצתי אל הסנסים הרועים באחו, כאלו בקשתי מהם
עצה, ושוב שבתני אל השפה. חברי אבד, אין קול ואין
קשב... ופתאם—הה, אלי!—גופו הגדול צף על פני
המים מעבר הנהר מזה. צעקתי כמשוגע וארוץ אליו.
הגוף נאחז בין הסבכים אשר במקום ההוא ועמד.
ירדתי המימה ואמרתי להוציאן משם ולא יכולתי.
אחותי בשערותיו, טלמלתי את ראשו, צעקתי—ואין
קול... פני חברי מוסבים למעלה, עיניו עמדו בחוריהן,

וכאלו קפאה בהן קריאה של נצחון: אפשר לטבוע!...
דעתי כמעט נטרפה עלי ברגעים ההם. מה לי לעשות?
עליתי למרום השפה, הבטתי אנה ואנה — ואין
איש. צעקתי, וקולי שב ובא אלי מבין ההרים. לבשתי
בגדי, קפצתי על סוסי ומהרתי אל העיר.

*

וכשחזרתי אל מקום האסון עם רופא־העיר, לא
מצאתי את חברי עוד. הירדן הצפינו בחיקו לעולמים.
„הִירְדֵן נִשְׂאוֹ, הִירְדֵן!“ קראתי בחרדת כאב.
והד קולי שב מן ההרים וענה לעומתי: — הִירְדֵן־דֵן!

מגלות לְבַת־יִהוֹשֵׁפָר

יוצאות על פי הצעת מחלקת החינוך של ההנהלה הציזנית בארץ-ישראל

עד עכשו יצאו לאור:

14. ר' יהודה הלוי
מבחר שירי חול ושירי ציון
15. " " קדש
16. ר' ש. בן-גבירול
מבחר שירי חול
17. " " מבחר שירי קדש
18. ר' אברהם אבן-עזרא
מבחר שירים
19. ר' יהודה אלתריוו
מבחר מליצות וספורים
20. ר' משה אבן עזרא
מבחר שירים א'

III. ספרות חדשה

21. ר' נתן קרוזמל, מזנה
גבוי הזמן (פרקים נבחרים) א'
סדר ע"ד"ר א. בן-ישראל
6. ש"י עגנון, מעשה המשלח
44. " " אנדת הסופר
7. ז. פיאורבג, בערב
8. ד. פרישמן
- א. שלשה שאכלו ב. בתחדש
45. ד. פרישמן
- א. משיח ב. הנדבה

I. ספרות עתיקה

- א. כתובים אחרונים
ערוכים וסודרים ע"י י. ל. ברוד
1. ספר חכמת שלמה
2. ספר יהודית
3. ספר מזכיה
4. מבחר משלי בן סירא א'
5. " " " " ב'

ב. משנה

- מגדת עם פרוש ר"ע מברטנורה
26. מסכת ברכות
27. מסכת בכורים
28. מסכת ראש השנה
29. מסכת מגלה
30. מסכת אבות

II. ספרות ימי הביניים

11. רמב"ם הלכות דעות
12. " תלמוד תורה
13. מקמב חסדאי
22. חובות הלכות (לקוטים)
23. ר' יהודה הלוי, הכונני א'

לגות לְבַת־יִהוֹשֵׁפָר

לגות לְבַת־יִהוֹשֵׁפָר

36. הרודוט, קרוזוס וסולון
 37. כ ר ש
 38. המצרים
 39. הבבלים והפרסים
 81. יוסף פלויוס, מפלת יודפת
 82. מפלת מצדה
 83. חרבן ירושלים
 מעבד ע"י ב. דינבורג

V. גאוגרפיה

(ארץ-ישראל ושאר הארצות)

64. ד"ר ח. בונרשוב, טיול ביהודה
 61. בקליפורניה
 עבר על פי א. גרוכה
 62. גוזיר, גסיסתי על פני התדקל
 65. גונטר, מפע-בגרים
 תרגם י. יחיאלי
 63. טש. דרוין, ארץ האש
 תרגם מ. אורתי

VI. טבע

66. י. ענר'הו, חפושית-פרעה
 69. צ. גבסון, מהו חשמל? א'
 70. " " " א'
 71. " " " ג'
 תרגם י. ח. צביאלי

VII. היגיינה

- א. טיול לארץ הבריאות
 ב. הגוף בבריאותו
 העריכה המקצועית בידי מ. ברכיהו

51. ד. פרישמן
 א. בשביל המשיח ב. אנדות
 9. ש. צ'רניחובסקי, כחם היום
 10. י. ל. גורדון, משלים
 41. א. מינדניק, הקבצן העור
 42. ש. בן-ציון, א. זמנים
 43. ב. יקותיאל
 48. ז. יעבץ, א. חלדי וברורית
 ב. ששון תחת אבן
 47. ת. הרצל
 א. דבורה אשר מתחת התמר
 ב. תחת עץ החיים
 49. מ. סטבסקי, א. שפע ב. בגנב
 50. " א. כי טוב ב. מטפחת
 57. ד. שמעונוביץ
 א. זמנות ב. הנגון
 52. שלום אש, יתומים
 53. ש. אנ-סקי, אמפתת הקמה,
 תרגם א. שלונסקי
 55. מ. י. גרדיצ'בסקי,
 יציאה, בריחה

VI. הקטוריה

(עברית וקללית)

33. ז. יעבץ, ארחות חיים
 בימי בית ראשון א'
 34. " " " " ב'
 31. גרץ, ר' יוחנן בן זכאי
 32. " רבן גמליאל דיבנה
 35. ש. בן-ציון, ר' עקיבא

א. ל. ס. י. ס. ל. ט.

א. ל. ס. י. ס. ל. ט.